

3. Конвенція СНД про права та основні свободи людини від 26 травня 1995 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу до док.: zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=997_070. – (Міжнародний документ).

4. Конституція України: станом на 1 червня 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – (Нормативно-правовий акт).

5. Національна концепція співпраці із закордонними українцями від 13 жовтня 2006 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу до док.: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=875%2F2006>. – (Нормативно-правовий акт).

6. Петерсон А. Шлях до ЄС лежить через правовий простір Ради Європи // День. – 2009. – № 190.

7. План заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що впливають з її членства в Раді

Європи від 20 січня 2006 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу до док.: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=39%2F2006>

8. Рекомендації парламентських слухань на тему: «Закордонне українство: сучасний стан та перспективи співпраці» від 19 січня 2010 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу до док.: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1807-17>.

9. Рекомендація 1722 Парламентської асамблеї Ради Європи «Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною» від 5 жовтня 2005 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу до док.: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_612. – (Міжнародний документ).

7

Ярослава БУЗДУГАН,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового
права відкритого міжнародного
університету розвитку людини
«Україна»

Правова характеристика благодійності, благодійництва та благодійної діяльності

Формування громадянського суспільства в Україні супроводжується підвищенням суспільної активності. Держава, намагаючись розв'язувати соціальні проблеми, нині постала перед необхідністю залучення до цього процесу недержавних організацій, зокрема благодійних. Відхід від державної монополії у виробництві, торгівлі, фінансовій сфері сприяв розвитку благодійного руху в соціальній сфері. Бажаною, а на деяких етапах розвитку навіть необхідною формою відносин людей, зацікавлених у впорядкованості інтересів та можливості впливати на розв'язання проблем суспільства і конкретної особи зокрема, постає благодійність. Тому перед наукою стоїть завдання не лише розібратися з усіма правовідносинами, пов'язаними з добродійною діяльністю, а й показати широкий спектр напрямів її можливого застосування.

Мета статті – дати правову характеристику поняттям «благодійність», «благодійництво» та «благодійна діяльність».

Благодійництво і благодійну діяльність досліджували такі науковці, як О. Алексєєва, Б. Бромлей, М. Колісник, Т. Літвінова, Д. Страховський, Ф. Ступак, Г. Ульгорн, В. Чепурнов та інші. Втім, ця тема настільки актуальна, що спонукає до подальшого її вивчення.

Питання походження благодійності, її значення за різних історичних епох та систем суспільних відносин, еволюція благодійної діяльності та її форм, співвідношення понять «благодійність», «благодійництво», «благодійна діяльність» і «меценатство» досі залишаються дискусійними. У наукових колах не дійшли єдиної або визнаної більшістю думки щодо цієї наукової і суспільної проблеми. Наприклад, учений-історик

Ф. Ступак вважає, що благодійна діяльність є, з одного боку, формою суспільних відносин у межах громадянського суспільства, а з другого – соціокультурним феноменом свого часу.

Прояви благодійності в Україні існували здавна, поступово переростаючи у сталі традиції, що жили століттями й переходили з покоління в покоління як найкращі здобутки людства. Історія українського народу свідчить про факти милосердя й благодійності, як прояви високих моральних якостей та етичних норм, котрі характеризують суспільні пріоритети.

На жаль, зазначена проблематика в Україні тривалий період замовчувалася, а саму благодійність розглядали тенденційно й упереджено. Але останнім часом розвиток благодійного руху та благодійна діяльність окремих осіб і родин привертають дедалі більшу увагу науковців,

оскільки благодійність залишається важливим аспектом життя країни й відносин між державою та громадянським суспільством.

Поняття «благодійність» увійшло в суспільну свідомість як гуманістичний поклик людини надавати допомогу нужденним незалежно від національної, расової, соціальної, релігійної належності. Практика доброчинної допомоги та новітні дослідження суспільних наук засвідчили, що моральні підстави благодійності не суперечать релігійним канонам жодної з трьох світових релігій. А християнство розглядають як ідейне джерело благодійності [9, с. 176].

Нині така діяльність набуває дедалі більшого значення у розв'язанні гострих соціальних проблем – благодійні організації, фонди роблять значний внесок у соціальну сферу. У поняття «благодійність» сучасне суспільство вкладає широкий зміст – від звичайної матеріальної допомоги до меценатства.

Отже, благодійність можна трактувати як некомерційну неприбуткову діяльність організацій та фізичних осіб, спрямовану на задоволення потреб соціального розвитку. У ширшому розумінні благодійність визначається як «інвестування соціальної сфери» [3, с. 89].

В історико-правовій літературі початку ХХ століття немає досить повного визначення благодійності. Як правило, її розглядають через призму однієї або декількох притаманних їй ознак. Наприклад, Д. Страховський уважає її «...проявом співчуття до ближнього», Г. Ульгорн – «...безкорисливою допомогою злидненним». Доктор Айван Швер каже, що «благодійність є непримусовою, базується на прагненні допомогти. Це справа, зроблена без попередньої думки про фінансову винагороду». Найпопулярніший російський Енциклопедичний словник Брокгауза та Єфрона визначає благодійність як «проявление сострадания к ближнему и нравственную обязательность имущего спешить на помощь неимущему...». Тлумачний словник В. Даля характеризує особу благодійника як «творящего, делающего добро другим». На думку італійського ученого Нуово Дізіонаро, «благодійник – це громадянин, який добровільно, а не для того, щоб продемонструвати свої матеріальні зобов'язання чи законні обов'язки, керується ідеєю суспільної та приватної солідарності». Тлумачний словник української мови трактує благодійність як надання «приватним особам матеріальної допомоги, підтримки бідним, сиротам та іншим».

Недоліком усіх цих визначень є те, що вони не дають цілісного уявлення про благодійність, а лише відтворюють певний бік одного явища. За об'єктивним змістом поняття «благодійність» досить близьке до милосердя, проте розглядати його просто як вияв останнього було б неправомірно, оскільки у своїй екзистенційній основі вони необов'язково збігаються, хоча милосердя також можна визначити як діяльне прагнення допомогти кожному, хто має в тому потребу. Як благодійність, так і милосердя, має високу етичну цінність, моральна вартість якої незамінна. Щоб залишатися на притаманній їм моральній висоті, вони мають поєднуватися з повагою до кожного адресата, інакше буде втрачено їхній позитивний духовний сенс.

Історично склалися три види благодійності: *особиста, громадська та державна*. Першу здійснюють фізичні особи. Друга є формою організованої благодійності та формою громадської опіки, тобто благодійної діяльності окремих громад. Третя – благодійна діяльність держави.

Серед найпоширеніших видів сучасної вітчизняної доброчинності – організована (громадська), що здійснюється благодійними організаціями. Аналіз норм Закону «Про благодійництво та благодійні організації» дає можливість дійти висновку, що благодійництву притаманні такі ознаки: безкорисливість, добровільність, усвідомленість та цільовий характер [4]. Згідно з цим законом, *благодійництво* – добровільна безкорислива пожертва фізичних та юридичних осіб у наданні набувачам матеріальної, фінансової, організаційної та іншої благодійної допомоги. Специфічними формами благодійництва є меценатство й спонсорство. А *благодійна діяльність* – добровільна безкорислива діяльність бла-

годійних організацій, що не передбачає одержання прибутків від цієї діяльності.

У статті 3 Закону «Про Товариство Червоного Хреста України» благодійна діяльність ототожнюється із благодійництвом і визначається як діяльність, пов'язана з наданням допомоги та підтримки тим, хто її потребує, ґрунтуючись на загальнолюдських принципах гуманності й взаємодопомоги, що здійснюється виключно безоплатно, тобто без мети одержання прибутку чи іншої винагороди. Цим же законом Товариство Червоного Хреста визнається добровільною громадською гуманітарною організацією, яка в процесі своєї діяльності може створювати доброчинні благодійні фонди та за рахунок останніх надавати безкоштовну санітарну й медико-соціальну допомогу самотнім непрацездатним громадянам похилого віку, дітям-сиротам, інвалідам, бездомним, немічним та іншим соціально не захищеним верствам населення, яким необхідні турбота й підтримка (ст. 9) [7].

Учений В. Чепурнов зауважує, що українське законодавство про благодійність тривалий час нехтувало зв'язок безкорисливої діяльності благодійників із їхнім добровільним і свідомим ставленням до неї. Добровільність означає здійснення благодійником своєї діяльності на підставі власного волевиявлення без будь-якого примусу з боку інших осіб. Однак безкорисливість може виражатися не лише в добровільному усвідомленому неотриманні (недоотриманні) благодійником матеріального еквівалента за надану третім особам благодійну допомогу, а й в усвідомленій жертвувальній діяльності, яка є найвищим проявом безкорисливості. На думку О. Алексєєвої, жертвувальна діяльність благодійника полягає в невимусованому усвідомленому неотриманні (недоотриманні) ним укаazanого матеріального еквівалента або тих прав, які необхідні самому благодійнику. Поряд із свідомим ставленням до благодійництва, жертвувальна діяльність благодійників найчастіше пов'язана з передачею набувачеві допомоги того матеріального об'єкта або тих прав, які необхідні самому благодійникові. Справді, якщо в основі неусвідомленої безкорисливості лежить добровільне пожертвування надлишку, тобто того об'єкта чи тих прав, які виходять за межі найнеобхідніших потреб благодійника, то жертвувальна діяльність передбачає добровільне аскетичне самообмеження благодійника: він без будь-якого примусу жертвує те, що потрібно йому самому [10, с. 73].

1994 року Міжнародний Фонд милосердя й здоров'я розробив проект «Добровільного кодексу благодійництва», що містить мотиваційні засади благодійної діяльності: перелік релігійних, психологічних, етичних, раціональних спонукань до благодіянь.

Ухвалення Закону «Про внесення змін до Закону України «Про благодійництво та благодійні організації» [5], в якому термін «благодійництво» визначено як «добровільну безкорисливу діяльність», є кроком уперед на шляху до цивілізованого врегулювання благодійництва, свідченням державної уваги до питання, що розглядається. Однак, на жаль, аспект «усвідомленості» цього діяння залишається поза увагою законодавця.

Повертаючись до визначень категорій «благодійність», «благодійництво» і «благодійна діяльність», констатуємо, що сучасне законодавство України про благодійництво ґрунтується на певній етичній концепції. Джерела її були закладені ще канонічним правом, яке визначальною ознакою доброчинності (тобто благодійності) вважало характер особистих спонукань благодійника до вчинюваних благодіянь. Відповідно до класичних уявлень бездоганність спонукань доброчинців до здійснюваної ними діяльності мала важливе значення. Відсутність «добрих» намірів благодійника, який надавав доброчинну допомогу не безкорисливо, а маючи меркантильні цілі, заперечувало моральну цінність такої допомоги, породжуючи тим самим удаване благодійництво.

Порівняльний аналіз понять «благодійність», «благодійництво» та «благодійна діяльність» свідчить, що, наприклад, *благодійництво* є приватною акцією з надання допомоги нужденним із боку фізичних і юридичних осіб (які не є благодійними організаціями), а *благодійна діяльність* – це регулярна діяльність із метою надання

благодійної допомоги, що провадиться благодійними організаціями. Поняття «благодійність» поєднує в собі благодійництво і благодійну діяльність, тому за змістом воно є ширшим від двох останніх понять. Їх споріднює загальна мета: і благодійництво, і благодійна діяльність здійснюються з метою надання добродійної допомоги.

На нашу думку, *благодійність* – це добровільна, усвідомлена, безкорислива діяльність організованих суб'єктів (благодійних об'єднань) і одноразова чи періодична дія окремих благодійників, спрямована на покращення соціального стану певних осіб, які цього потребують, та розв'язання проблем соціально-культурної сфери суспільства загалом. А *благодійництво* – це добровільна, безкорислива, усвідомлена пожертва, що здійснюється у формі фінансової, матеріальної, організаційної допомоги чи наданої послуги, із метою покращення матеріального та морального стану її набувача. Таке визначення точніше відтворює значення цього поняття, бо вказує на те, що благодійництво – це конкретна дія, здійснена щодо іншої особи, яка має в цьому потребу. Водночас *благодійна діяльність* – це добровільна, безкорислива, усвідомлена, неприбуткова економічна діяльність організованих суб'єктів із надання фінансової, матеріальної, організаційної допомоги їй набувачам, а також безоплатного надання послуг, що здійснюється з метою покращення матеріального й морального стану окремих осіб та соціально-економічного розвитку. Інакше кажучи, благодійну діяльність можна трактувати як особливий вид соціальних відносин, які виникають між юридичними й фізичними особами та державою під час формування й використання благодійних коштів, надання матеріальної, організаційної допомоги, а також соціальних послуг із метою покращення реалізації конституційних прав громадян на охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, культурний розвиток і забезпечення суспільного добробуту загалом.

З огляду на те, що у ст. 16 Закону «Про благодійництво та благодійні організації» йдеться про «здійснення благодійними організаціями благодійної діяльності у вигляді надання конкретних послуг (виконання робіт), що підлягають обов'язковій сертифікації або ліцензуванню, допускається після такої сертифікації або ліцензування в установленому законодавством України порядку», можна дійти такого висновку: благодійна діяльність передбачає також надання послуг. У зв'язку з цим необхідно врахувати у визначенні поняття «благодійна діяльність» таку її форму, як надання послуг. Це, на нашу думку, гармонізує Закон «Про благодійництво і благодійні організації» із Законом «Про соціальні послуги», ст. 1 якого визначає поняття соціальних послуг [6]. Його розуміють як комплекс правових, економічних, психологічних, освітніх, медичних, реабілітаційних та інших заходів, здійснюваних щодо окремих соціальних груп чи індивідів, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги, із метою поліпшення або відтворення їхньої життєдіяльності, соціальної адаптації та повернення до повноцінного життя.

Відповідно благодійна діяльність є складовою соціальної діяльності.

Соціальна діяльність – це єдність теоретичного й матеріально-практичного процесів, що здійснюються соціальними суб'єктами з метою цілеспрямованого використання та зміни навколишнього середовища в інтересах людей.

На нашу думку, регулювання благодійної діяльності як складової соціальної здійснюється за загальними принципами соціального регулювання, об'єктивна необхідність якого зумовлюється сутністю людського суспільства. Останнє, у свою чергу, складається з великої кількості осіб, спільна діяльність яких викликає потребу формувати й узгоджувати їхню поведінку в усіх сферах суспільного життя, що й досягається за допомогою соціального регулювання. Його мета полягає у приведенні поведінки індивідів та їхніх груп у відповідність із об'єктивною закономірністю, яка існує у суспільстві. Інакше кажучи – в досягненні оптимально можливого збігу дій суспільних законів із життєдіяльністю людей, у якій ці закони проявляються.

Соціальне регулювання в суспільстві було завжди. Отже, воно має загальний характер щодо системної природи суспільства, суспільної колективної праці людей, потреби у спілкуванні під час трудової діяльності та в побуті, необхідності обмінюватися продуктами матеріальної та духовної діяльності.

Розрізняють *індивідуальне* та *нормативне* соціальне регулювання.

Індивідуальне регулювання має певні переваги: допомагає у розв'язанні життєвих проблем з урахуванням особливостей конкретної ситуації, особистих якостей особи, характеру відносин, що виникають.

Водночас його недоліки проявляються за відсутності нормативного регулювання: щоразу життєву ситуацію необхідно залагоджувати заново, немає єдиного загального порядку, а головне – є великі можливості для прийняття суб'єктивних рішень [2, с. 43–44].

Зазначені недоліки можна усунути за допомогою того-таки нормативного регулювання: із прийняттям загальних правил досягається єдиний порядок, що безперервно діє, у суспільних відносинах; забезпечується приведення поведінки людей до загальних норм, спричинених вимогами економіки, соціальним життям загалом; значно зменшуються можливості для сваволі чи випадковості.

Нормативне регулювання впливає на суспільні відносини через посередництво індивідуального, яке, в свою чергу, без нормативного не може існувати, позаяк спочатку створюється модель поведінки (нормативне регулювання), а потім уже на неї орієнтується реальна поведінка конкретного індивіда чи групи індивідів (індивідуальне регулювання).

До видів нормативних систем, за допомогою яких здійснюється нормативне регулювання в суспільстві, окрім норм права, належать мораль, звичаї, естетичні, релігійні та корпоративні норми (або норми громадських організацій).

Право й мораль – основні соціальні регулятори поведінки людини. Відмінність між нормами права й моралі полягає не лише в їхніх різних характеристиках, приміром, у більш формальній визначеності права порівняно з мораллю. Різняться також і сам зміст норм, їхня логічна будова. Для правових норм характерними є заборони й дозволи («заборонено» – «можна»). Норми моралі свій регулятивний вплив виражають оціночними поняттями типу «добро» – «зло», «справедливо» – «несправедливо», «сором», «совість» тощо.

Учений Я. Магазинер зауважував, що «відмінність права від моралі полягає у тому, що зобов'язання, яке покладається правом, є обов'язком перед певними особами, які можуть вимагати його виконання. Водночас зобов'язання, покладене мораллю, є обов'язком перед невизначеною чисельністю осіб, які становлять наше суспільство або середовище (клас, партія, професія). Наприклад, обов'язок не обманувати є моральним зобов'язанням перед невизначеною кількістю людей; тут немає особливого уповноваженого, який може вимагати виконання цього обов'язку. Натомість відшкодування збитків, завданих корисливим обманом, є юридичним обов'язком перед обманутим, який може вимагати цієї винагороди».

Такі міркування автора є актуальними й нині. Щодо юридичних обов'язків Я. Магазинер зазначав: «Вони часто збігаються з моральними. Наприклад, корисливий обман одночасно є порушенням морального і юридичного обов'язку. Але цей збіг не завжди може бути: те, що є обов'язковим відповідно до права, може бути не обов'язковим за правилами моралі і навпаки» [8, с. 21].

Підсумовуючи викладене щодо співвідношення норм права й норм моралі, слушно навести слова С. Алексєєва: «Право й мораль – два своєрідні, самостійні інститути соціального регулювання, вони взаємодіють, але взаємодіють саме як особливі, суверенні явища, кожне з яких в опосередкуванні суспільних відносин виконує свої особливі функції та має свою особливу цінність» [1, с. 36].

Важливо донести до суспільної свідомості тезу про практичну цінність благодійності як для благодійника, так і для всього суспільства, що отримує реабілітованих громадян, а також для пом'якшення гостроти соціальних проблем. Залучення до їхнього розв'язання широких кіл громадськості через участь у роботі громадських та бла-

годійних організацій на добровільних засадах може створити передумови для формування такої системи саморегуляції у суспільстві, коли проблеми, що постають, можуть бути розв'язані за рахунок внутрішнього потенціалу цього суспільства.

Жодне суспільство не обходиться без матеріальної нерівності між громадянами та без благодійної діяльності в тій чи іншій формі. Державі благодійність потрібна для підтримки суспільної рівноваги та гармонійного розвитку. Для релігії благодійність залишається необхідною умовою морального здоров'я людини. А загалом для суспільства благодійність була одним із засобів поліпшення матеріального стану та надання моральної підтримки незахищеним верствам населення країни.

Відновлення в Україні благодійної діяльності дасть державі можливість певною мірою зменшити витрати та зняти з себе відповідальність за виконання багатьох соціальних завдань, особливо сьогодні, коли досягнути громадської злагоди можна лише шляхом виявлення милосердя та соціальної відповідальності.

Джерела

1. *Алексеев С. С.* Теория права / С.С. Алексеев. – М.: БЕК, 1996. – 311 с.

2. *Безгубенко Л. М.* Професійна етика фінансиста: Навчально-методичний комплекс / Буздуган Я. М., Дем'янин В. Г., Гендович П. М. – Тернопіль, 2007. – 174 с.

3. *Буздуган Я. М.* Роль благодійних організацій у вирішенні соціальних проблем суспільства // Наукові записки. – ТДПУ. Серія: Економіка. – 2002. – № 12.

4. Закон України «Про благодійництво та благодійні організації» від 16 вересня 1997 року № 531/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 46.

5. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про благодійництво та благодійні організації» від 7 березня 2003 року № 3091-ІІІ // Офіційний вісник України. – 2002. – № 14.

6. Закон України «Про соціальні послуги» від 19 червня 2003 року № 966-ІV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 45. – Ст. 358.

7. Закон України «Про Товариство Червоного Хреста України» від 28 листопада 2002 року, № 330-ІV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 5.

8. *Магазинер Я. М.* Избранные труды по общей теории права / Отв. ред. докт. юрид. наук, проф. А. К. Кравцов. – СПб: Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2006. – 352 с.

9. *Ступак Ф. Я.* Благодійні товариства Києва (др. пол. ХІХ – початок ХХ ст.): Монографія / Ф. Я. Ступак. – К., 1998. – 208 с.

10. *Чепурнов В. О.* Некомерційні організації України: проблеми розвитку правової бази // Міжнар. конф. «На порозі тисячоліть: сучасні підходи до розвитку громад та регіонів» – Ужгород: Мистецька лінія, 2000. – С. 72–76.

Форми й методи реалізації функції держави щодо забезпечення, захисту прав та свобод людини і громадянина

Владислав ВЕКЛИЧ,
аспірант університету економіки та права «КРОК»

Розвиток сучасної нормативної бази потребує встановлення чітких критеріїв, які давали б змогу окреслити межі припустимості владного втручання держави у сферу прав та свобод людини й громадянина. Світова практика знає приклади, коли до основних законів різних країн (або навіть міжнародних нормативних актів) при викладі переліку закріплених на високому рівні прав та свобод робилася обмовка з приводу можливості їх обмеження «згідно із законом». Однак історично очевидно є імовірність прийняття неправових нормативно-правових актів, які суперечили б самій сутності міжнародної концепції прав та свобод людини й громадянина. Тому сьогодні є актуальним вироблення науково обґрунтованої моделі реалізації функції держави щодо забезпечення, захисту прав та свобод людини і громадянина.

Проблематику теорії функцій держави тривалий час розробляли багато дослідників та науковців. До неї зверталися під час вивчення держави як основної організації політичної влади, покликаної регулювати суспільні відносини. Водночас функція забезпечення прав та свобод людини і громадянина майже не розглядалася, або ж лише фрагментарно висвітлювалася у контексті проблематики. Тут доречно згадати таких основоположників досліджень державності, як Платон, Арістотель, Ж. Бо-

ден, Т. Гоббс, Дж. Локк, І. Бентам, І. Кант, Г.В. Гегель, Г. Еллінек, К. Маркс, Ф. Енгельс. Саме їхні праці у подальшому слугували базисом для розвитку та вдосконалення правової доктрини, а також для вивчення нових напрямів її діяльності. У радянський період над різними аспектами цієї теорії працювали такі правознавці, як М. Байтін, А. Глебов, А. Денисов, Л. Каск, М. Черногловкін, В. Тененбаум. Сьогодні можна відзначити праці вітчизняних дослідників С. Бабаєва, В. Габера, М. Жигульонкова,